

مجلس اول

آغازی برای تثبیت مردم سالاری و

مشروعیت قانونگزاری

فریناز متشرعی

اشاره

در خصوص دستاوردهای نهضت مشروطیت و از جمله تاسیس مجلس قانونگزاری، تحقیقات و پژوهش‌های فراوانی (که البته کافی هم نیست) انجام پذیرفته و نتایج این مطالعات در قالب کتاب‌ها، مقالات و رسالات متعددی در اختیار علاقمندان قرار گرفته است و نیز قرار است (در آستانه یکصدمین سال استقرار پارلمان در کشور)، فعالیت‌های گسترده‌ای در این خصوص به عمل آید که بسیاری از آن‌ها مدتهاست که در مرحله اقدام قرار دارد. مقاله‌ای که در ادامه خواهد آمد، به پهنانه بهره‌گیری از اسناد (و عکس‌های) موجود در مرکز اسناد این کتابخانه و از جمله فرم «برگه‌های رأی» اولین انتخابات مجلس شورای ملی قلمی شده است. در این خصوص (مجلس اول و عملکرد دستاوردهای آن) نظر علاقمندان را به کتاب «مجلس اول و مشروطیت» که حاصل صورت مذاکرات، مصوبات، اسناد، خاطرات و تاریخ نگاری دوره اول مجلس شورای ملی، از همکار عزیزمان آقای علی اصغر حقدار، جلب می‌نمایم. چاپ اول کتاب مذکور در زمستان سال ۱۳۸۳ انجام گرفته و ناشر آن انتشارات مهرنامک می‌باشد.

دفتر مجله

بلا تکلیفی و بی قانونی برهاند، تمام اصول سیاسی، اداری و بسیاری از ترتیبات اجتماعی چند صد ساله را برهم بزند و هر چه زودتر قوانین تازه‌ای به جای آنها وضع کند. بایستی قانون اساسی برای ممکت تدوین نماید و برای هر ماده آن هفته‌ها و ماه‌ها مبارزه نموده، انرژی و قوای فوق العاده‌ای صرف کند.

این مجلس از ابتدا تمام سعی خود را مصروف شناساندن خود به دولت و تحصیل حقوق لازمه برای پارلمان نمود و شاه که با کمال بی‌اعتنایی و بی‌میلی و تنها به عنوان یک عدالتخانه مجلس را پذیرفته بود خیلی زود با تلاش و کلاهی ملت، هم خود و هم دولت از اشتباه بیرون آمدند و قسمت اول

آگاهی‌های بسیاری در تمامی طبقات مردم شد و نیز تنبه و هشدار برای مسئولین و زمامداران وقت و در ادبیات اجتماعی سیاسی آن روز کشور، واژه‌هایی نوین، از سنخ دموکراسی حقوق شهروندی، حق رأی و قانون را باب نمود و رعایای سابق را تا سطح یک «شهروند» ارتقاء بخشید.

مجلس ملی اول را که می‌توان اساس و بنیان‌گذار رژیم مشروطیت در ایران نامید، یکی از بزرگترین برجسته‌ترین و مهمترین مجالس ملی ایران بود که علاوه بر قانونگزاری، تکالیف عظیم و بی‌شمار دیگری نیز داشت. مجلس ملی می‌بایست مشروطیت را در ایران وضع کند، مملکت را از وضعیت

مقدمه:

از برجسته‌ترین و شکوهمندترین دستاوردهای انقلاب مشروطیت، تاسیس نهاد مدنی رسمی و مشروع قانون گذاری و یا «مجلس شورای ملی» است که در سیر تحولات تاریخی این سرزمین کهن نقطه عطفی است بسیار تعیین کننده که پدیده‌ای هم تراز آن را بسیار نادر شاید بتوان یافت. این اقدام گرانباه و سرنوشت ساز بخصوص در آن روزگار استبداد و خودکامگی که شاه و یا هر امیر، خان، والی و یا شاهزاده‌ای خود را ظل السلطان می‌نامید و باور داشت که مردم اگر هم روزی به حساب آیند حداکثر سهم و شأنشان جایگاه «رعیتی» است. منشاء تغییرات و

قانون اساسی که مشتمل بر ۵۱ اصل بود در ۱۴ ذی القعدة ۱۳۲۴ به امضاء شاه و ولیعهد رسید.

برای تشکیل مجلس، در ابتدا نشستی از معتمدین دولت و رهبران ملت به منظور تهیه آیین نامه (نظامنامه) داخلی و افتتاح مجلس نمایندگان ملت تشکیل و پس از مذاکرات فراوان برای اینکه نمایندگان مجلس نماینده عموم مردم باشند و همه طبقات در انتخاب نمایندگان مجلس سهیم باشند چنین مقرر شد که از هر طبقه و صنفی نماینده یا نمایندگانی تعیین گردند تا پس از تشکیل مجلس شورای ملی اول، و کلا به هر طریق که صلاح دانستند قانون نحوه برگزاری انتخابات عمومی را تدوین و تصویب کنند.

در دوره‌های اولیه قانونگزاری، برای انتخاب نمایندگان، تبلیغات مانند امروز مرسوم نبود، ولیکن کم و بیش اعلان و آگهی‌هایی از طرف دولت و طبقات مردم جهت انتخاب نمایندگان منتشر می‌شد.

برای برگزاری انتخابات وکلای دوره اول نیز ابتدا از طرف شاه اعلان انتخابات عمومی در تمام شهرهای ایران منتشر شد. پس از انتشار اعلان، روزها در مدرسه نظامیه با حضور رئیس یا نایب الحکومه، جلسه هئیت نظار تشکیل می‌گردید سرانجام روز شنبه دهم شعبان ۱۳۲۴ق، نظار با حضور علماء و روحانیون شروع به برگزاری انتخابات نمودند. اسامی اشخاصی که برای نظارت در امر انتخابات معین شده بودند، و مرجع تصمیم‌گیرنده در مورد آنها عبارت بودند از:

مخبر السلطنه، رئیس مجلس نظار حسب الامر همایونی

مشیر دیوان، منشی باشی حسب الامر در اعظم اعظم السلطنه، رئیس نظمیه از طرف حکومت تهران

خازن الملک از طرف حکومت تهران
شاهزاده اسدالله میرزا از طرف شاهزادگان
شاهزاده یحیی میرزا از طرف شاهزادگان
امجد السلطان، پسر کوچک مجد الدوله از طرف ایل قاجار
آقا سید حاجی آقا از طرف علما و طلاب
آقا سید محمد تقی هراتی از طرف علما
حاج شیخ سیف الدین از طرف علما
حاج سید محمد تاجر از طرف تجار
حاج محمد ابراهیم از طرف تجار

آقا شیخ حسین سقط فروش از طرف اصناف
در دوره اول مجلس قانونگزاری، انتخاب نمایندگان بر اساس رأی مردم انجام نشد بلکه وکلا از طرف اصناف، طبقات و اقشار مختلف مردم، حتی شاهزادگان، و بر اساس سهمیه‌های تعیین شده انتخاب شده بودند. اما از دوره‌های بعد، انتخاب نمایندگان به طور مستقیم و به صورت مخفی توسط مردم انجام می‌شد. به همین دلیل در اولین دوره انتخابات مجلس شورای ملی عموم مردم نقشی مؤثر و اساسی نداشتند و رأی دهندگان هر گروه، صنف یا طبقه چند صد تن تجاوز نمی‌کرد.

بر اساس نظامنامه انتخابات درباریان، علماء و طلاب، تجار و اصناف مختلف و زمین‌داران بزرگ به طور جداگانه نمایندگان خود را انتخاب کردند: به این ترتیب ۴ نفر از درباریان، ۴ نفر از علماء، ۱۰ نفر از بازرگانان و ۱۰ نفر از زمین‌داران بزرگ و ۳۲ نفر از اصناف به مجلس راه پیدا کردند.

در این ترکیب نه تنها زنان، دهقانان، کشاورزان خرده پا و صنوف کم درآمد نماینده‌ای نداشتند، بلکه از روشنفکران اصلاح

طلب نیز نماینده‌ای حضور نداشت. از میان اصلاح طلبان عضو هیأت تدوین نظامنامه انتخابات تنها صنایع الدوله به مجلس راه یافت که او نیز در واقع به عنوان نماینده زمین‌داران بزرگ راهی مجلس شده بود.

در این دوره که نمایندگان از صنف‌های مختلف انتخاب شده بودند، ارامنه و یهودی‌ها آیت... بهبهانی و طباطبائی را به نمایندگی از طرف خود انتخاب کرده و ارباب جمشید نیز به نمایندگی از زرتشتیان به مجلس راه یافته بود.

تشکیل مجلس شورای ملی
روز ۲۷ جمادی الثانی سال ۱۳۲۴ هجری قمری، مجلس شورای ملی افتتاح گردید و در واقع حکومت مردم بر مردم از این روز پایه‌ریزی شد.

عمارت مدرسه نظام که در آن زمان بزرگترین و مجلل‌ترین بنای تهران بود، برای تشکیل جلسات اولیه مجلس شورای ملی تعیین گردید. از

طرف دولت و بنابه دستور مظفر الدین شاه، بیش از دو هزار نفر از شاهزادگان، وزراء، علماء و اعیان و اشراف، تجار، سفیران ممالک خارجه و نمایندگان برای حضور در این جلسه بطور رسمی دعوت شدند.

در این مراسم ابتدا مشیرالدوله از طرف دولت به ایراد لایحه‌ای پرداخت که در آن از اهمیت نهاد قانونگذاری در ایران و ضرورت انجام اقدامات عاجل در این خصوص سخن گفت. در بخشی از این خطابه آمده بود: آقایان عظام البته می‌دانند هر یک از ما که در این مجلس شرف حضور داریم. مختصراً می‌دانیم که مقصود از تشکیل این مجلس محترم و اجتماع آقایان علما و وزراء و اعیان و تجار و اصناف در این محل چیست. ولی محض اینکه نیت پاک و مقدس بندگان اعلیحضرت اقدس شاهنشاهی خلدالله ملکه و سلطانه به طور شایسته مکشوف شود، لزوماً به استحضار خاطر محترم آقایان عظام می‌رسانم که البته چنانکه خاطر شریف همگی مسبوق است، بندگان اعلیحضرت اقدس همایون شاهنشاه خلدالله ملکه مصمم شدند که ابواب نیک بختی و سعادت به روی قاطبه اهالی مملکت محروسه ایران باز شود و اصلاحات لازم که باعث مزید استحکام میان دولت و خوشبختی ملت است، به مرور به موقع اجرا گذارده شود. چون این خیال شاهانه بدون همدستی و موافقت قاطبه اهالی ایران به آن طوری که منظور نظر معدلت اثر بندگان همایونی است انجام پذیر نمی‌شد، رأی مبارک همایون شاهنشاه معظم بدان تعلق گرفت که مجلس شورای ملی منتخبین طبقات معینه به طوری که در آن دستخط مبارک مشروع است، در دارالخلافه تهران تشکیل و تنظیم شود و از آنجا که ترتیب قوانین انتخابات و سایر فصول نظامنامه این مجلس شورای ملی باید با کمال دقت موافق دستخط مبارک

تنظیم شود، البته چنانکه می‌دانید اتمام این کار مستلزم وقت و فرصت معین است، لهذا برای اینکه اعلیحضرت اقدس شهریاری دلیلی واضح و حجتی کافی در تصمیم رأی مبارک خودشان برای تشکیل و ترتیب مجلس شورای ملی برای قاطبه اهالی ایران داده باشند، چنین مقرر فرمودند که عجالتاً محل موقتی این مجلس محترم ملی تعیین و در آنجا با حضور آقایان علما و وزراء و اعیان و اشراف و تجار و اصناف صرف شیرینی و شربت شود. بدیهی است که اولیای دولت اهتمام بلیغ خواهند نمود که لایحه قواعد انتخابات و نظامنامه مجلس شورای ملی در تهران جمع و به افتتاح این مجلس محترم مبادرت شود. از خداوند خواهانیم که سایه بلند پایه اعلیحضرت اقدس شاهنشاهی خلدالله ملکه و سلطانه را بر قاطبه ایرانیان مستدام و فرزندان وطن مقدس را توفیق بدهد با اولیای دولت تا برای افتتاح ابواب نیکبختی به روی ایرانیان بگشایند و این دولت و ملت قدیم پنج‌هزار ساله ایران را به اوج سعادت برسانند.

پس از مشیرالدوله، ملک

المیتکلمین خطابه‌ای از سوی ملت قرائت نمود که در آن بر نقش مردم در دستیابی به مجلس و ضرورت آزادی حقوقی برای ایرانیان و جایگاه اجرای قوانین قانونی مجلس اشاره شده بود.

افتتاح دوره اول قانونگزاری

پس از تنظیم نظامنامه داخلی و برگزاری انتخابات هیأت رئیسه (درجلسات مقدماتی)، اولین دوره مجلس شورای ملی در تاریخ ۱۴ مهر ماه ۱۲۸۵ خورشیدی (ه. ش) مطابق با ۱۸ شعبان ۱۳۲۴ هجری قمری با اجرای سلام رسمی در حضور مظفر الدین شاه، افتتاح گردید.^۱

در این روز شاه در حالی که تب شدیدی داشت، به زحمت و با

کمک دو نفر از درباریان، برای افتتاح اولین دوره مجلس شورای ملی به طرف عمارت کاخ گلستان، حرکت کرد و پس از حضور و جلوس بر روی صندلی، گفت: خدایا تو را شکر که ملت مرا به آرزوی خود رساندی

آنگاه نظام الملک خطابه‌ای را که قبلاً آماده شده بود به نام شاه قرائت کرد. شاه در پیامش از نمایندگان مجلس خواسته بود که به اجرای اصلاحات همت گمارند و اسباب و لوازم امنیت و رفاه قاطبه اهالی وطن را فراهم کنند!

خطابه مظفرالدین شاه

منت خدای را که آنچه سالها در نظر داشتیم امروز بعون الله تعالی، از قوه به فعل آمد و به انجام آن مقصود مهم به عنایات الهیه موفق شدیم. زهی روز مبارک و میمون که روز افتتاح مجلس شورای ملی است مجلسی که رشته‌های امور دولتی و مملکتی را به هم مربوط و متصل می‌دارد و علایق مابین دولت و ملت را متین و محکم می‌سازد. مجلسی که مظهر افکار عامه و احتیاجات اهالی مملکت است. مجلسی که نگهبان عدل و داد شخصی همایون ماست در حفظ ودایعی که ذات واجب الوجود به کف کفایت ما سپرده امروز روزی است که بر و داد و اتحاد ما بین دولت و ملت افزوده می‌شود و اساس دولت و ملت بر شالوده محکم گذارده می‌شود و امروز روزی است که یقین داریم رؤسای محترم ملت و وزرای دولتخواه دولت و اماناء و اعیان و تجار و عموم رعایای صدیق مملکت در اجرای قوانین شرع انور و تربیت و تنظیم دوایر دولتی و اجرای اصلاحات لازمه و تهیه اسباب و لوازم امنیت و رفاهیت قاطبه اهالی وطن ما بکوشند و هیچ منظوری نداشته باشند جز مصالح دولت و ملت و منافع اهالی و مملکت و البته می‌دانید که نیت و اساس مقدسی که به ملاحظات شخصی مشوب و مختل نشود و به اغراض

نفسانی فاسد نگردد. حالا بر انتخاب شدگان است که تکالیف خود را چنان که منظور نظر دولت و ملت است انجام بدهند.

بدیهی است که هیچ کدام از شما ها منتخبین انتخاب نشوید. مگر به واسطه تفوق و رجحانی که از حیث اخلاق و معلومات بر اغلب از مردم داشته‌اید و خود این نکته باعث اطمینان خاطر وقوت قلب ماست و رجاء واثق داریم که با کمال دانش و بینش و بی غرضی در این جاده مقدس قدم خواهید زد و تکالیف خود را با کمال صداقت و درستی انجام خواهید داد ولی با وجود این، چون قاطبه اهالی را مثل فرزندان خود دوست داریم و نیک و بد آنها را را نیک و بد خودمان می‌دانیم و در خشنودی و مسرت و غم و الم آنها سهیم و تشریکیم، باز لازم است خاطر شما را به این نکته معطوف داریم که تا امروز نتیجه اعمال هر کدان از شماها فقط عاید به خودتان بود و بس ولی از امروز شامل حال هزاران نفوس است که شماها را انتخاب کرده‌اند و منتظرند که شماها با خلوص نیت پاکی عقیدت به دولت و ملت خود خدمت نمایید و از اموری که باعث فساد است احتراز نمایید. پس باید کاری بکنید که در پیش خدا مسئول و در نزد ما شرمنده و خجل نباشید.

این پند و نصیحت ما را هیچ وقت فراموش نکنید و آنی از مسئولیت بزرگی که بر عهده گرفته‌اید غافل نباشید و بدانید که خداوند متعال ناظر حقیقی اعمال ماهاست و حافظ حق و حقانیت.

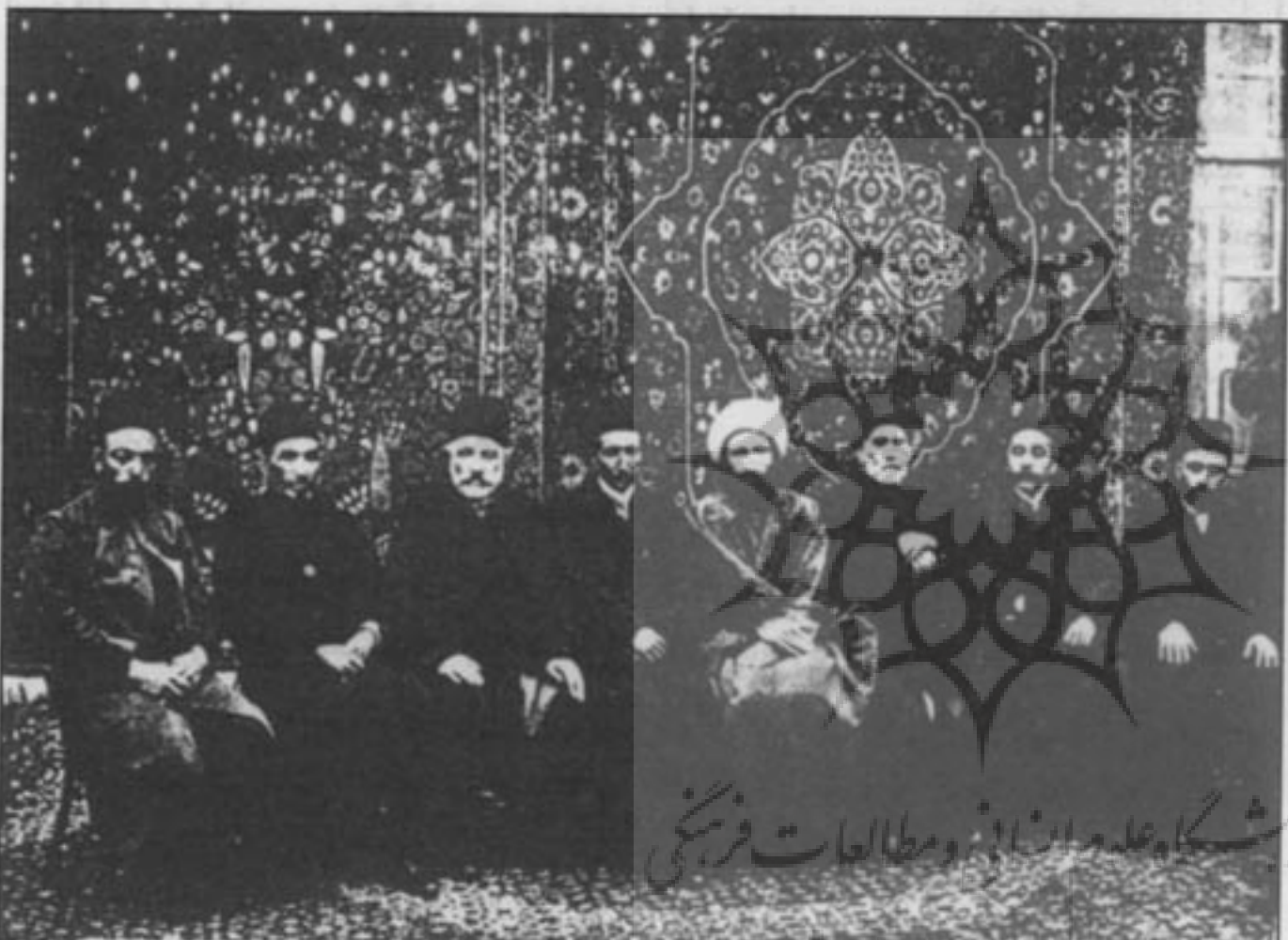
دست خدا همراه شما برود مسئولیتی را که بر عهده گرفته‌اید با صداقت و درستی انجام بدهید و به فضل قادر متعال و توجه ما مستظهر و امیدوار باشید.

هیجدهم شعبان المعظم ۱۳۲۴ ق
نمایندگان پس از برگزاری آئین گشایش، به بحث در دستور پرداختند. فردای آن روز دومین نشست مجلس در

همان محل (مدرسه نظام) برگزار شد در این جلسه هیئت رئیسه مجلس به این ترتیب انتخاب شدند:

صنیع الدوله به عنوان اولین رئیس مجلس شورای ملی، میرزا حسن خان وثوق الدوله به عنوان نایب رئیس اول، حاج حسین امین الضرب به عنوان نایب رئیس دوم سید محمد تقی هراتی، حاج سید نصرالله تقوی، امیر السلطان و میرزا اسماعیل عون الدوله بعنوان منشی میرزا ابوالحسن خان معاضد

جلسات خود باشد اما برای نمایندگان منتخب، از آن مهمتر، قانون اساسی بود چرا که هر روز بیم آن می‌رفت مظفرالدین شاه از مشروطه پشیمان شود یا به دلیل بیماری بدرود حیات گوید و کار را برای مشروطه‌خواهان مشکل‌تر سازد. تصویب هرچه سریع‌تر قانون اساسی و امضاء آن از سوی شاه به عنوان سند نهایی مشروطه که در واقع ضامن تثبیت آن بود بسیار ضروری می‌نمود و بیم آن می‌رفت که در صورت

شکوه علم و دانش و مطالعات فرهنگی

رئال جامع علوم و معارف
وکلائی آذربایجان در دوره اول مجلس از راست به چپ:
حاجی میرزا ابراهیم آقا - مستشار الدوله - طالب اوف - آقامیرزا فضلعلی آقا (مولوی) - شرف الدوله
کلاتر - هدایت‌الله میرزا - احسن الدوله - حاجی میرزا آقا فرشی
(عکس در یادگوبه انداخته شده است)

مرگ شاه، جانشین وی از امضاء قانون اساسی سر باز زند و مشروطه‌خواهی ایرانیان در اولین گام متوقف شود. مجلس در ابتدای کار برای انجام مأموریت‌های خود در زمینه قانونگذاری، هفت کمیسیون ایجاد کرد که مهمترین تصمیمات و اقدامات در درون آن کمیسیونها سازماندهی

السلطنه (پیرنیا)، ارباب جمشید و محقق الدوله بعنوان مباشر. هم‌چنین کمیسیونی برای تنظیم نظامنامه داخلی مجلس و کمیسیون دیگری برای تدوین قانون اساسی از وکلاء و سران مشروطه‌خواهان انتخاب نمودند. بدیهی بود که نخستین کار مجلس، تدوین آئین‌نامه‌ای برای اداره

خارجی، اداره مجلس و مالیه. چنانکه گذشت تنظیم و تدوین پیش نویس های آئین نامه داخلی مجلس و قانون اساسی از قبل به گروه هایی از خبرگان سپرده شده بود. از جمله در تدوین « نظام نامه داخلی » مجلس که به عنوان نظام نامه انتخاباتی نیز شهرت یافت و در واقع نخستین قانون انتخابات مجلس شورای ملی به شمار می رود و بدلیل تخصیص طبقاتی و کلا « نظام نامه انتخابات اصنافی » نیز گفته می شد، پنج تن از دانش آموختگان جدید به نام های: محتشم السلطنه، مشیر الملک، مؤتمن الملک، مخبر السلطنه و صنیع الدوله مشارکت فعال داشتند که از سوی دولت تعیین شده بودند. این پیش نویس علیرغم نواقص و نارسایی هایی که داشت، به دلیل توجه به ضرورت جداسازی قوای مجریه و مقننه - که برای نخستین بار شکل می گرفت - حائز اهمیت بسیار بود.

علیرغم این که نمایندگان جلسات خود را در مدرسه نظام بر پا می کردند اما همچنان در جستجوی مکان مناسب تری بودند. آن ها نامه ای به شاه نوشته و این موضوع را با او در میان گذاشتند. با دستور^۲ او کاخ بهارستان - که میرزا حسین خان سپهسالار آنرا در کنار مسجد و مدرسه سپهسالار ساخته بود - به مجلس واگذار و از آن پس جلسات مجلس به آنجا منتقل شد و از روز ۲۹ شعبان سال ۱۳۲۴ قی جلسات علنی مجلس مرتب در این عمارت تشکیل می گردید. در روز سه شنبه ۲۴ شوال المکرم ۱۳۲۴ لوحه سر در مجلس که به عنوان « دارالشورای ملی ایران » و « عدل مظفر » رقم شده بود

طی مراسم با شکوهی در جای خود نصب گردید. در دوره اول مجلس شورای ملی، هیچ حزبی به صورت رسمی نماینده نداشت اما حضور سه جریان سیاسی جلب توجه می کرد. معتدلها، آزادیخواهان و بی طرفان. معتدلها محافظه کار بودند و رهبری غیر رسمی آنها با صنیع الدوله بود. آزادیخواهان را تندرو، انقلابی و افراطی می نامیدند. رهبری آنها مدتی با سعدالدوله و سپس با تقی زاده بود. بی طرفان نیز بر حسب موضوع مورد بحث در صحن پارلمان، به یکی از این دو جریان متمایل شده، از آن ها جانب داری می کردند.

فعالیت مجلس در این دوره

گردانندگان مجلس شورای ملی با پشتیبانی ملیون و آزادی خواهان و مطبوعات درصد بودند تا دست عوامل و عناصر دست نشانده سیاست های بیگانه را از سازمان های دولتی و ملی کوتاه سازند و از گرفتن هر گونه وام از بیگانگان جلوگیری کنند. نمایندگان نخستین دوره مجلس با دلپری و بی باکی عجیبی در برابر محمد علی شاه و هئیت دولت او ایستاده بودند و در حالی که هنوز شاهزادگان قاجار و حکام دوران استبداد بر ایالات و ولایات حکومت می کردند، مجلس می خواست کار تصفیه و اصلاح دستگاه های دولت را به نفع رژیم جدید، از پایتخت آغاز کند. به همین جهت به تدریج زمزمه اخراج مستشاران خارجی از ایران در مجلس پیچید و در همان اوقات موضوع تأسیس بانک ملی ایران و تجدید نظر در میزان حقوق و مستماری شاه و شاهزادگان نیز مطرح شد.

اقدامات و مصوبات

مجلس دوره اول علیرغم عمر کوتاه خود، در کنار مسئولیت های سنگین تأسیس نهادهای مدنی - دموکراسی و نهادینه کردن حقوق مردم و مطالبات آنها، از طریق فعال کردن مجلس در نظارت قانونی بر دولت، شاه، اعتبارات مالی تا حسن اجرای قوانین از جمله:

- تدوین قانون انتخابات برای مشارکت مردم در تعیین سرنوشت خود
- تنظیم قانون اساسی
- تعیین مؤلفه های حکومت مشروطه و توزیع نوین قدرت
- قانونی کردن اجتماعات
- تفکیک قوا
- تصویب قانون مطبوعات
- لزوم پاسخگویی دولت به مجلس و اقتدار مجلس در عزل وزرا و تصویب کابینه ها
- تعیین قانون انجمن های ایالتی - ولایتی بعنوان ارکان و اساس جامعه مدنی
- تعیین حدود مالی و حقوق درباریان و در رأس آنها شاه و اعضای کابینه
- تنظیم قوانین مالی بخصوص مسائل مالیاتی و رسیدگی به مسائل مالیه ایالات و ممانعت از سوء استفاده های عمال دولت در این مورد
- تأسیس بانک ملی و تثبیت استقلال مالی کشور
- توجه به حدود و ثغور مرزهای کشور (ممانعت از تجاوزات نظامی) و نیز روابط مالی روشن و ضایعه مند با کشورهای خارجی و مخالفت و ممانعت از بدهی های ملی (استقراض خارجی)
- توجه و تثبیت حاکمیت ملی، اداره ملی، حقوق شهروندی، تساوی احاد ملت در برابر قانون، تأکید بر هویت و

ملیت ایرانی و ...

باعث شد که این دوره مجلس، به حق «مجلس مؤسس» خوانده شود. ابعاد گسترده و متنوع این مباحث یا مصوبات شاید که در حال حاضر با رشد فرهنگ مدنی و تثبیت پایه‌های مردم سالاری چندان عظیم و رؤیایی (آرمانی) محسوب نگردد. اما هر کدام از آنها در آن دوران استبداد و بی قانونی با ظلم مضاعفی که بر رعایای سلطان از هر سو تحمل می‌شد، و سطح سواد و آگاهی بشدت پیشین بود و این مفاهیم با خواسته‌ها و توقعات عامه مردم چندان آشنا نبود، به مثابه اموری بدیع و سرنوشت ساز، مسیر تحولات کشور را شفاف‌تر می‌نمود و الحق تصویب آنها به مجاهدت و رشادتهایی پس عظیم نیاز داشت، پایین بودن سطح آگاهی‌های جامعه نسبت به شاخص‌های اساسی و اصلی مشروطیت، در کنار مخالفت‌های دربار، شاه و ... مسیر این تحولات و مصوبات را بسیار پیچیده و مشکل می‌نمود.

مجلس اول پیش از پایان دو سال دوره قانونی خود، به علت مخالفت‌های محمد علی شاه با مشروطه خواهان و تحریکات دولت‌های خارجی از طریق عناصر ارتجاعی، توسط کلنل لیاخوف رئیس قزاق‌های ایران و چند افسر روسی دیگر در روز دوم تیر ماه ۱۲۸۷ ش به توپ بسته شد و چندتن از نمایندگان و روزنامه‌نگاران و مشروطه طلبان در باغشاه زندانی شدند، عده‌ای از آنها به قتل رسیدند و عده بسیار دیگری از نمایندگان نیز به سفارت‌خانه‌ها پناهنده شدند، با این کیفیت دوره اول مجلس شورای ملی منحل و حکومت نظامی در سراسر

... مآخذ: روزنامه انجمن تیرماه سال اول شماره ۴

کشور بر قرار شد.

مهمترین قوانینی که در دوره اول به تصویب رسید:

- ۱) قانون آزادی مطبوعات مشتمل بر ۵۳ ماده که در تاریخ ۱۸ بهمن ۱۲۸۶ ش، به تصویب رسید. با حمایت این قانون، انتشار مجله و روزنامه‌های ملی در ایران رو به فزونی گذاشت و تعداد آنها در طی بیست ماه عمر مجلس اول به حدود ۱۵۰ عنوان رسید.
- ۲) قانون تشکیلات ایالات و ولایات و دستور کار حکام مشتمل بر ۴۳۳ ماده و ۲۶ ماده ضمیمه که در تاریخ ۱۷ آذر ۱۲۸۶ ش تصویب شد.
- ۳) قانون انجمن‌های ایالتی و ولایتی مشتمل بر ۱۲۲ ماده که در تاریخ ۸ خرداد ۱۲۸۶ ش به تصویب نمایندگان رسید.
- ۴) قانون بلدیة که در تاریخ ۱۲ خرداد ۱۲۸۶ ش به تصویب رسید.
- ۵) قانون وظایف که در تاریخ اول اردیبهشت ۱۲۸۷ ش به تصویب رسید.

۶) قانون نظامنامه داخلی مجلس مشتمل بر ۹۰ ماده در تاریخ ۲۹ مهر ۱۲۸۵ ش. به تصویب رسید.

۷) تصویب قانون اساسی تخت عنوان نظامنامه اساسی مشتمل بر ۵۱ اصل در تاریخ ۱۴ دی ماه ۱۲۸۵ ش. این قانون از ابتدای افتتاح مجلس ترتیب شده و پس از مباحثاتی میان دولت و مجلس راجع به ترتیبات مجلس سنا و غیره در تاریخ مزبور به امضاء رسید.

۸) قانون رشوه و مجازات آن که در تاریخ ۲۰ اسفند ۱۲۸۵ به تصویب نمایندگان رسید.

۹) تدوین و تصویب متمم قانون اساسی در ۱۰۷ ماده برای رفع نواقص قانون اساسی: کار بسیار مهم و پر ارزش دیگری بود که نمایندگان این دوره در محیط آشفته عصر خود و علی رغم کارشکنی‌ها و دسیسه‌بازیهای محمد علی شاه و طرفداران او به انجام رسانیدند.

۱- رک به کتاب مجلس اول و نهادهای مشروطیت/ علی اصغر حقدار. ص ۵۰

۲- متن دعوت نامه: یوم یکشنبه هیجدهم شعبان سه ساعت به غروب مانده در عمارت گلستان افتتاح مجلس شورای ملی خواهد شد، مستدعی است در ساعت مذکور برای درک سعادت حضور همایونی شرف حضور بهم رسانید.

۳- مظفر الدین شاه طی دستخطی در پاسخ به تقاضای مجلس خطاب به صدر اعظم نوشت: جناب صدر اعظم عمارت بهارستان را عجالاً به تصرف مجلس شورای ملی بدهید تا من بعد برای مجلس منزلی مناسب تهیه شود.

ضمیمه ۱

اسامی نمایندگان دوره اول مجلس شورای ملی و نمایندگان طبقات شش گانه کشور

- (۱) حاجی سید آقا تیر فروش از تهران، نماینده تیر فروش‌ها
- (۲) حاجی آقا بابا میرزا از قوچان
- (۳) حاجی میرزا ابراهیم آقا تبریزی از آذربایجان، نماینده اصناف
- (۴) حاجی سید ابراهیم اخوی تهرانی از تهران، نماینده ملاک و فلا
- (۵) حاجی میرزا ابراهیم خیاط باشی از تهران، نماینده خیاط‌ها.
- (۶) شیخ ابراهیم زنجانی از خمسه
- (۷) میرزا ابوالحسن خان شیرازی از فارس، نماینده اعیان
- (۸) میرزا ابوالحسن نائینی
- (۹) سید هاشم احتشام الاطبا از ترشیز
- (۱۰) میرزا محمود خان احتشام السلطنه از تهران، نماینده اعیان و خوانین و ملاکین
- (۱۱) میرزا حسن خان احسن الدوله از آذربایجان، نماینده فلاحین
- (۱۲) حاجی میرزا سید احمد زرگر باشی از تهران، نماینده زرگران
- (۱۳) حاجی میرزا احمد مرتضوی از تهران، نماینده تجار
- (۱۴) حاجی میرزا علی نقشینه ادیب التجار از اصفهان، نماینده تجار
- (۱۵) میرزا محمد باقر ادیب گلپایگانی از گلپایگان
- (۱۶) میرزا اسدالله شاهزاده (شهاب الدوله) از تهران، نماینده شاهزادگان
- (۱۷) حاجی شیخ اسمعیل از تهران، نماینده بلور فروش‌ها
- (۱۸) میرزا اسمعیل خان از قائنات
- (۱۹) حاجی سید اسمعیل ریزی اصفهانی از اصفهان، نماینده علما
- (۲۰) اشرف الادبا از فیروز کوه
- (۲۱) امان الله شاهزاده میرزا از تبریز
- (۲۲) حاج امجدالسلطان از تهران، نماینده قاجاریه
- (۲۳) میر عبدالمطلب کردستانی امین التجار از تهران، نماینده قصاب‌ها
- (۲۴) حاجی حسین آقا امین الضرب از تهران، نماینده تجار
- (۲۵) مشهدی باقر بقال از تهران، نماینده بقال‌ها

- (۲۶) حاجی سید باقر اخوی از تهران، نماینده فلاحین
- (۲۷) حاجی آقا میر رشتی بحرالعلوم از رشت، نماینده علما
- (۲۸) شیخ مهدی کرمانی بحرالعلوم از کرمان
- (۲۹) میرزا بزرگ همدانی
- (۳۰) سید حسن تقی‌زاده از آذربایجان، نماینده تجار
- (۳۱) حاجی سید محمد حسن ثقله الاعلام از فارس، نماینده تجار
- (۳۲) میرزا یحیی ثقه السلطنه از تهران، نماینده شاهزادگان
- (۳۳) حاجی سید جعفر از شیراز، نماینده علما
- (۳۴) ارباب جمشید از تهران، نماینده زردشتیان
- (۳۵) جواهری
- (۳۶) شیخ حسن حسام الاسلام از گیلان
- (۳۷) میرزا حسن از کرمان
- (۳۸) میرزا حسن سید کاشی از کاشان
- (۳۹) میرزا حسن خان
- (۴۰) حاج شیخ حسن علی از تهران، نماینده علاقه‌مندان
- (۴۱) استاد حسن پنج علی معمار باشی از تهران، نماینده بناها و معمارها
- (۴۲) ملا حسن وارث از تهران، نماینده ماهوت فروش‌ها
- (۴۳) حسنعلی خان از تهران، نماینده اعیان
- (۴۴) سید حسین بروجردی مدیر الاسلام از تهران، نماینده خرده‌فروش‌ها
- (۴۵) شیخ حسین تهرانی از تهران، نماینده سقظ فروش‌ها
- (۴۶) شیخ حسین شهیدی از قزوین
- (۴۷) میرزا حسین طیب از قزوین
- (۴۸) حاج شیخ حسینعلی دلایل از تهران، نماینده ارنی دوزها
- (۴۹) آقا حسینعلی از تهران، نماینده سیگار فروش‌ها
- (۵۰) حسینقلی خان نواب وکیل مجلس
- (۵۱) میرزا ابراهیم خان حکیم الملک وکیل مجلس
- (۵۲) خیاط باشی
- (۵۳) دبیر رسائل لاهیجی از گیلان
- (۵۴) میرزا هادی خان دبیر السلطان از تهران، نماینده اعیان و خوانین و ملاکین
- (۵۵) آقا رضا رئیس التجار از خراسان
- (۵۶) آقا رضا
- (۵۷) میرزا حسینعلی ماهروزاده از تهران، نماینده حصیر بافان و تیر فروشان
- (۵۸) میرزا حسن خان ساعد الوزاره وکیل مجلس

- (۵۹) میرزا جواد خان سعدالدوله از تهران، نماینده اعیان
- (۶۰) میرزا سلیمان خان بیان السلطنه
- (۶۱) سید یحیی لاریجانی سید الحکما از تهران، نماینده ملاکین
- (۶۲) میرزا ابراهیم خان کلاتر شرف الدوله از آذربایجان، نماینده اعیان
- (۶۳) میرزا هدایت الله شمس الحکما از گیلان
- (۶۴) حاج میرزا ابراهیم آقا شهیدی تبریزی از آذربایجان
- (۶۵) میرزا صادق خان
- (۶۶) ملاعلی محمد صدر العلما از نظنز
- (۶۷) میرزا محمد خان صدیق حضرت از تهران، نماینده اعیان
- (۶۸) مرتضی قلی خان صنیع الدوله از تهران، نماینده اعیان
- (۶۹) میرزا محمد طاهر تنکابنی از تهران، نماینده طلاب
- (۷۰) حاجی عباسقلی نانوا از تهران، نماینده نانواها
- (۷۱) حاجی سید عبدالحسین شهشانی از خراسان
- (۷۲) شیخ عبدالکریم از یزد
- (۷۳) میر عبدالمطلب
- (۷۴) حاجی عبدالوهاب از تهران، نماینده کلاه دوزها
- (۷۶) حاجی میرزا علی نقشینه
- (۷۷) حاجی میرزا علی از خراسان
- (۷۸) حاجی شیخ علی مدرس نوری از تهران، نماینده علما
- (۷۹) حاجی علی اکبر از تهران، نماینده آشپزها
- (۸۰) سید علینقی از دماوند و فیروز کوه
- (۸۱) میر عماد از تنکابن
- (۸۲) عمادالاسلام از یزد
- (۸۳) میرزا سید ابراهیم خان عمید الحکما از سمنان
- (۸۴) میرزا اسمعیل خان عون الدوله از تهران، نماینده اعیان
- (۸۵) حاج شیخ غلامحسین استرآبادی از استرآباد
- (۸۶) کریلایی استاد غلامرضا یخدان ساز از تهران، نماینده یخدان‌سازها و سراج‌ها (۵۶)
- (۸۷) فتح الله خان از قم
- (۸۸) سید فخر الدین فخر السادات از فارس، نماینده فلاحین
- (۸۹) میرزا آقا فضلعلی از آذربایجان، نماینده علما
- (۹۰) شیخ حسین فلک المعالی از رشت، نماینده اعیان
- (۹۱) حاجی حبیب الله قوام دیوان از فارس، نماینده اعیان
- (۹۲) شاهزاده میرزا یحیی لسان الحکما از خراسان، نماینده شاهزادگان
- (۹۳) شاهزاده مبشر السلطان از بروجرد

- ۹۴) میرزا تقی خان مجد الملک از تهران، نماینده مجلس.
- ۹۵) میرزا محسن از تهران، نماینده علما.
- ۹۶) شیخ محسن خان قاجار از کرمان.
- ۹۷) محقق الدوله از تهران، نماینده تجار.
- ۹۸) میرزا محمد خان
- ۹۹) حاجی محمد آقا حریری از آذربایجان، نماینده تجار.
- ۱۰۰) حاجی سید محمد ساعت‌ساز از تهران، نماینده اصناف.
- ۱۰۱) حاجی سید محمد صراف فدائی از تهران، نماینده صراف‌ها.
- ۱۰۲) آقا محمد یزدی.
- ۱۰۳) حاجی محمد ابراهیم وارث از تهران، نماینده بزازان.
- ۱۰۴) حاجی محمد اسمعیل تبریزی مغازه از تهران، نماینده تجار.
- ۱۰۵) حاجی شیخ محمد باقر از خوانسار.
- ۱۰۶) حاجی محمد باقر صابون پز از تهران، نماینده صابون فروش‌ها.
- ۱۰۷) حاجی شیخ محمد تقی دهینده از تهران، نماینده گیوه فروشان.
- ۱۰۸) حاجی محمد تقی از استرآباد.
- ۱۰۹) حاجی محمد تقی بنکدار از تهران، نماینده بزازها.
- ۱۱۰) حاجی محمد تقی شاهرودی از تهران، نماینده تجار.
- ۱۱۱) محمد تقی سید هراتی از تهران، نماینده چلنگرها و قفل سازها.
- ۱۱۲) حاجی محمد حسین از بجنورد.
- ۱۱۳) محمد صالح خان.
- ۱۱۴) میرزا محمد علی خان رحمت‌آباد از رشت، نماینده اعیان.
- ۱۱۵) آقا محمد علی از مازندران.
- ۱۱۶) حاجی محمد علی شال فروش از تهران، نماینده تجار.
- ۱۱۷) شیخ محمد علی تهرانی وکیل مجلس.
- ۱۱۸) میرزا محمد علی خان از شیراز، نماینده کسبه.
- ۱۱۹) محمد قلی خان.
- ۱۲۰) میرزا محمود خان.
- ۱۲۱) میرزا محمود خان.
- ۱۲۲) حاجی ملا محمود از قم.
- ۱۲۳) میرزا محمود تاجر اصفهانی از تهران، نماینده تجار.
- ۱۲۴) میرزا محمود کتاب فروش خوانساری از تهران، نماینده کتاب فروش‌ها.
- ۱۲۵) محمد قلی خان مخبر الملک از تهران، نماینده تجار.
- ۱۲۶) مدیر الاسلام.
- ۱۲۷) حاجی سید مرتضی مرتضوی از تهران، نماینده تجار.
- ۱۲۸) مرتضی قلیخان.
- ۱۲۹) میرزا صادق خان مستشارالدوله از آذربایجان، نماینده اعیان.
- ۱۳۰) میرزا حسن خان مشار الملک از تهران، نماینده اعیان.
- ۱۳۱) میرزا محمود خان مشاور الملک قمی از تهران، نماینده اعیان.
- ۱۳۲) میرزا محمدخان مصدق السلطنه.
- ۱۳۳) سید مصطفی سمسار از تهران، نماینده سمسارها.
- ۱۳۴) میرزا ابوالحسن خان معاضد السلطنه نائینی وکیل مجلس.
- ۱۳۵) حاجی آقا نصرالله معاون التجار از کرمان.
- ۱۳۶) میرزا سید مهدی معتمد التولیه از شاه عبدالعظیم و غار و قشاقویه.
- ۱۳۷) میرزا احمد خان معظم الملک از تهران، نماینده قارچاریه.
- ۱۳۸) حاجی آقا محمد بوشهری معین التجار از تهران، نماینده تجار.
- ۱۳۹) محمد حسن خان مفتخر الممالک از مازندران.
- ۱۴۰) میرزا بزرگ همدانی مقبل لشکر از زنجان.
- ۱۴۱) حاجی ملک محمد از کرمانشاهان.
- ۱۴۲) میرزا اسمعیل خان ممتاز الدوله از عراق.
- ۱۴۳) سید مهدی از تهران، نماینده قهوه‌چی‌ها.
- ۱۴۴) میرزا جواد خان همدانی مؤتمن الممالک از بروجرد.
- ۱۴۵) حاجی محمد صالح خان مؤیدالوزاره از کرمانشاه.
- ۱۴۶) میرزا آقا حاجی فرش فروش تبریزی از آذربایجان.
- ۱۴۷) سید علی نقی ناظم الاملاک از خراسان.
- ۱۴۸) میرزا محمد ناظم‌العلما از ملایر.
- ۱۴۹) حاجی سید نصرالله سادات اخوی از تهران، نماینده طلاب.
- ۱۵۰) میرزا حسن علی خان نصره السلطان از تهران، نماینده اعیان.
- ۱۵۱) سید نظام الدین از کاشان.
- ۱۵۲) نقشبته.
- ۱۵۳) نواب.
- ۱۵۴) نوری.
- ۱۵۵) میرزا هادی جواهری اصفهانی از اصفهان، نماینده اصناف.
- ۱۵۶) میر هاشم تبریزی از آذربایجان.
- ۱۵۷) شاهزاده میرزا هدایت الله از آذربایجان، نماینده شاهزادگان.
- ۱۵۸) میرزا حسن خان وثوق الدوله از تهران، نماینده تجار.
- ۱۵۹) آقا محمد یزدی وکیل التجار از گیلان.
- ۱۶۰) حاجی شیخ محمد تقی وکیل الرعايا از همدان.
- ۱۶۱) میرزا سید ولی الله خان از تهران، نماینده حمامی‌ها.
- ۱۶۲) شیخ یحیی از کرمان، نماینده علما.
- ۱۶۳) حاجی میرزا یحیی امام جمعه خویی.
- ۱۶۴) شاهزاده میرزا یحیی.
- ۱۶۵) شیخ یوسف از فارس، نماینده علما.
- ۱۶۶) میرزا آقا اصفهانی اعتماد الملک (آقا خان اعتمادی) از آذربایجان.
- ۱۶۷) حاج مجد السلطنه از تهران، نماینده شاهزادگان.
- ۱۶۸) میرزا محسن پسر صدر العلما از تهران، نماینده علما.
- ۱۶۹) امیر علی خان امیر سلیمانی از تهران، نماینده شاهزادگان.

فهرست منابع :

- ۱) تاریخ انقلاب مشروطیت ایران، ج ۲۰، دکتر مهدی ملکزاده
- ۲) تاریخ پیدایش مشروطیت ایران؛ تألیف: ادیب هروی
- ۳) محمد علی شاه و مشروطیت؛ ناصر نجمی
- ۴) مختصر تاریخ مجلس ایران - برلین: روزنامه کاوه
- ۵) تاریخ استقرار مشروطیت در ایران - حسن معاصر
- ۶) از مشروطه تا جمهوری، نگاهی به ادوار مجالس قانون گذاری در دوران مشروطیت؛ یونس مروارید